

תורה ומדינה הלכה למעשה-איסור לשון הרע, והיתרו ע"י אפי תלתא בתקשורת המונים

• לשון הרע הינו אחד מהאיסורים החמורים שישנם בתורה, אשר לצערנו אין לו הרבה סיעתא דשמיא, ולא הרבה אנשים מקפידים להימנע מלדבר לשון הרע כלל. עד כדי כך שאומרת הגמ' שכל האנשים עוברים באופן יומיומי על איסורי לשון הרע בצורות אלו ואחרות. התלמוד הבבלי הירושלמי כאחד עוסקים בחומרת איסור זה, ואומרים שאיסור זה שקול כנגד שלושת האיסורים החמורים ביותר הקיימים לכאורה: ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים. בעל החפץ חיים מסביר בספרו, שאכן אמירה בודדת של לשון הרע אינה חמורה כאיסורים אלו, אולם בעל לשון הרע, היינו אדם שכל עיסוקו הינו בלשון הרע ורכילות, אכן שקול במעשיו הרעים כעובר על שלושת האיסורים החמורים הנ"ל. מדברי החפץ חיים בספרו יוצא, שלשון הרע אסור אפילו אם נאמרים בו דברי אמת, וכ"ש במידה ונאמרים דברי כזבים, או אז נחשב המספר כמוציא שם רע שדינו חמור מאמירת לשון הרע שהינו אמתי ומוכה. **נמצא שמכל כיוון שנחפש בדבריו, אחת מהנחות היסוד שעליה מושתת כל הלגיטימציה של התקשורת בזמננו לפעול בשם "זכות הציבור לדעת", משוללת כל יסוד ועומדת בסתירה חמורה ומהותית לדעת תורה. המשתמש ביסוד זה עובר על הלכות רבות וחמורות מהתורה, בפרט בתקשורת המונים, בה כל פיסת מידע מקבלת פומבי לעיתים למיליוני אנשים ובתי אב, וממילא האיסור מתעצם. ע"כ לכאורה כל פשפוש אחר "סקופים", הפוגעים לעיתים פגיעה אנושה בשמו הטוב של האדם, אסור ע"פ דיני תורה בתכלית האיסור.**

• לכאורה, למרות דברי הראשונים המובאים להלכה בחפץ חיים, האומרים שבאמירת לשון הרע עוברים באיסורי תורה המספר השומע גם יחד. היה נראה מסברה לומר, שהמספר עובר עבירה חמורה יותר. שהרי הוא התחיל בעבירה, ולולי הסיפור "העסיסי" שלו, לא הייתה מתבצעת העברה כלל. המקבל את סיפורו אכן עובר על איסור, אך איסורו פחות ערך לעומת הראשון. אלא שמדברי הרמב"ם עולה, שהמקבל הינו עובר האיסור העיקרי. נראה להסביר את דבריו ע"פ דברי הגמ' המביאה משל, בעניין העכבר שגונב דבר מאכל ומחביאו בחורו. מובא בגמ', שיותר מכך שהעכבר עושה כאן דבר לא ראוי ומוסרי- גניבה, תפקידו של החור הינו מרכזי וחמור יותר. משום שהוא זה שנותן את הלגיטימציה, ואת אפשרות הגניבה לעכבר. אלמלא שהיה חור, לא הייתה מתבצעת הגניבה כדברי הגמ' "לאו עכברא גנב אלא חורא גנב". נראה שהוא הדין בעניינינו. מקבל הלשון הרע, הוא נותן את הלגיטימציה לאומר הלשון הרע, לומר את דבריו. אילו היה פעם אחר פעם מסרב בתוקף לשמוע את הלשון הרע שלו, לא היה אומר הלשון הרע ממשיך במנהגו הקלוקל. **ממילא בסוגיית לשון הרע בתקשורת המונים, יותר מאשר אותם כתבים המחפשים "סקופים" יומם ולילה, המכפישים אנשים בלא תועלת מובהקת מהכפשה זו, בשם זכות הציבור לדעת, ובכך עוברים על איסורים רבים, הציבור בכללו אחראי לפשע הנוראי המתחולל במחוזותינו חדשים לבקרים. שהרי אם לא היה רייטינג לאותם לשונות רעות לא היו ממשיכים אותם כתבים לחפש ברעותיהם של אחרים, והיו מתרכזים ביצירת כתבות מעניינות וחשובות. שהרי הינם רוצים בשה"כ להביא את פרנסם לביתם, והציבור מוליך אותם שולל אחר רצונותיו. ע"כ עיקר האשמה מוטלת על כלל הציבור, ועל מדיניות צריכת התקשורת בעת המודרנית.**

• כפי שהבאנו לעיל לשון הרע בפני רבים חמור והרסני יותר, מאשר לשון הרע בפני יחיד, כן נראה מדברי חז"ל, ומפסיקתו של החפץ חיים בשם כל הפוסקים כדבריו. אולם נראה שישנה הסתייגות מעיקרון זה, ע"פ הגמ' האומרת שכל לשון הרע הנאמר בפני שלושה אנשים אין בו משום איסור לשון הרע. אכן תמיהה זו על דברי הגמ', עלתה ע"כ כל הראשונים שעסקו בסוגיה זו. הסיבה להיתר דווקא בפני שלושה, נעוצה בקביעת הגמ', שכאשר נאמר הדבר בפני שלושה, אותם אנשים יפרסמו את הנאמר בפניהם, בין אם נתיר להם את הדבר ובין אם לאו. ממילא אמירת דבר בפני שלושה נחשבת כאמירת דבר בפני כל העולם כולו. לכן לפי פשט דברי הגמ' יהיה מותר הדבר, ומכאן לכאורה אפשרות להתיר אמירת לשון הרע בתקשורת המונים. אלא שאף לא אחד מהראשונים הבין את פשט הגמ' באופן זה. הרמב"ם בהסברו לדין זה אמר, שכל היתר זה נאמר לאחר שאדם מסוים עבר עבירה וסיפר לשון הרע האסור בסיפורו, ועשה כן בפני שלושה אנשים, או אז יכול כל אחד מאותם האנשים לספר את הלשון הרע. משום שבכל מקרה חבריו יספרו לשון הרע זה, ועומד הוא להתפרסם. יסוד דברי הרמב"ם, שבשיטתו בהבנת הגמ' הולך גם הרשב"ם, טמון בגרסא בגמ' שאינה נמצאת בגמ' שלפנינו, האומרת שכל לשון הרע העומדת להתגלות לכל אין משום איסור לשון הרע. בסברת דברי גמ' זו ניתן לומר, שע"מ לעבור על איסור לשון הרע צריך לומר דבר שעשוי להזיק לזה שמספרים עליו, אך בדבר גלוי לכל, או דבר העומד להגלות לכל, אין משום גרימת נזק זה שהרי הוא כבר נגרם. הרמב"ם בדבריו מסייג היתר זה ואומר, שמותר לאחד מהשומעים לומר את הלשון הרע הנאמר בפני שלושה, רק בתנאי שלא יתכוון בדבריו לגלות יותר ממה שכבר התגלה, אלא מספר לפי תומו. הסיבה לסייג זה טמונה בכך, שלדעת הרמב"ם, כאשר אותו אדם ילך ויספר בכוונה להפצת הדברים, ולא לפי תומו, יוסיף בהצגת הדברים או באמירתו, דברים שלא היו בסיפורו של הראשון, ובכך יעבור הוא על איסור לשון הרע. הרשב"ם שהולך בשיטתו של הרמב"ם, לא מביא סייג זה. לדעתו, גם כאשר הולך ומפיץ את הדברים בכוונה תחילה, אין חשש שמא מתוך הדחף התקשורתי לפרסם את הידיעה מהרעיש, יוסיף הלה דברים שלא שמע מפי המספר הראשון. החפץ חיים מביא את דברי הרמב"ם עם הסתייגותו להלכה, וממאן בדברי הרשב"ם. היתרו של הרמב"ם העולה מהסוגיה, אינו רלוונטי ללשון הרע בתקשורת המונים מפני שבלשון הרע זה, כל כוונת הכתבים הינה ע"מ לפרסם, וממילא לדעת הרמב"ם הדבר אסור, בפרט שלא תמיד שמע הכתב מידע זה ביחד עם עוד שלושה אנשים נוספים. לכן, כל ידיעה המוגדרת בלעדית, שבה מסתבר

ששמע הכתב אותה לבדו, אין כלל היתר מכל צד שהוא, כאשר הינה כוללת בתוכה מידע שיש בו משום לשון הרע. אולם לדברי הרשב"ם, בהנחה ששמע הכתב יחד עם עוד אנשים ידיעה זו, אין בכך משום לשון הרע. בהנחה שאותו כתב לא הוסיף לסיפור צבע משלו, ע"מ שיהיה עסיסי וצבעוני יותר. אולם קשה לראות כיצד ניתן להסתמך על דברי הרשב"ם, אחרי שהחפץ חיים לא הביאו להלכה, וניתן רק לצרפו ללימוד זכות על מי שנוהג היתר ע"פ דעתו. אולם ניתן במקרים מסוימים להתיר, ע"פ דברי הרמב"ם, לצרכי התקשורת ששמעו ידיעה מסוימת, לספר אותה לחבריהם שהרי לכאורה כל הנאמר בתקשורת, יש לו לפחות שלושה מאזינים. אך גם לאדם זה יש להקפיד לספר את הדבר לפי תומו, ולא בכוונה תחילה ע"מ לפרסמו, וכ"ש שאסור לו להוסיף לסיפור נדבכים משלו, הן במלל והן בסגנון הדברים, מה שעלול לעיתים רבות לקרות במצבים מעין אלו.

• בכיוון דומה להבנת הרשב"ם והרמב"ם בסוגיה הלך גם רש"י. גם לשיטתו היתר סיפור לשון הרע שנאמר בפני שלושה אנשים, הינו לאחד מהשומעים ששמע לשון הרע הזה. לדעתו חידוש זה של הגמ' בא לומר, שכאשר אדם מספר ומגלה דבר מה על עצמו, אע"פ שהינו לשון הרע, בפני שלושה אנשים אין בכך משום איסור לשון הרע על הפצת הדברים ע"י אחד מן השומעים. משום שאדם מבין שע"י סיפור לשלושה אנשים הדבר יתפרסם, וממילא במעשהו מחל על הנזק העשוי להיגרם לו עקב הפצת ידיעה רעה זו עליו. באופן זה אין צורך במחילה מפורשת מהאדם המספר על עצמו דברים רעים. בסוגית לשון הרע בתקשורת המונים מצאנו פתח נוסף להיתר, כאשר אדם מספר על עצמו דבר מה בפני שלושה כתבים שונים, יהיה מותר להפיץ את דבריו לרבים במערכות התקשורת. לכן מותר לשדר מסיבות עיתונאים, שאדם מזמין את העיתונאים לסקר את דבריו. אולם גם במצב זה יש להישמר שלא להוסיף דברים, או להעצים את מה שהאדם אמר על עצמו. כ"כ יש חשש גדול שאדם זה יאמר בדבריו הכפשות ולשון הרע על אנשים אחרים, ובאופן זה כמובן שאין להתיר מסיבות עיתונאים וכדומה.

• בניגוד להבנת הראשונים הנ"ל בסוגיה, התוספות מבינים שההיתר לומר לשון הרע בפני שלושה אנשים, הינו היתר למספר הראשון, ולא רק לשומעים ממנו. אולם מכיוון שקשה להבין כיצד ניתן לומר לשון הרע בפני מספר רב של אנשים, הבינו התוספות שכל ההיתר לומר בפני שלושה, הינו סניף של ההיתר לומר בפני האדם שעליו מדברים, שמקורה בדברי ר' יוסי בגמ', המעיד על עצמו שלעולם לא אמר דבר שלא היה מוכן לאומרו בפני האדם שעליו הדברים נאמרו. כמובן שגם על דבריו יש להקשות, שהרי יש בדבר עזות מצח גדולה עוד יותר, כאשר מוכן המספר לומר לשון הרע בפני האדם שעליו הוא מספר, ויש גם בכך הלבנת פנים גדולה. אלא שמבינים התוספות שכוונת ההיתרים אלו, הינה שרק כאשר מדובר על אמירת דברים העשויים להשתמע לשני פנים - לטוב ולרע, מותר לספר זאת בפני האדם שעליו מספרים או בפני שלושה. משום שבכך ישנה אינדיקציה, שמצפוננו של האדם המספר, היודע שמי שמספר עליו שומע את דבריו או ישמע את דבריו בעתיד, לא יאפשר לו להוציא דבר זה, המשתמע לשני פנים בהקשר שלילי, אלא בהקשרו החיובי בלבד. מהבנת התוספות בסוגיה נראה, שכלל אין היתר של סיפור לשון הרע מובהק, אפילו לא בפני שלושה אנשים. ואף סיפור דברים המשתמעים לשני פנים, גם הוא יהיה אסור לספרו בפני אדם בודד או שני אנשים, מחשש שמא יטה המספר את דבריו לכיוון השלילי של הנאמר, בידועו שמי שמספר עליו לא ישמע את הדברים לעולם. מדברי תוספות, אותם מביא החפץ חיים כעיקר הדין, אין כל פתח של היתר סיפור לשון הרע בתקשורת המונים משום צד שהוא. ולכאורה ראוי אכן להחמיר כשיטתם שהרי לשון הרע אסור מהתורה, ובמחלוקת באיסורי תורה יש להחמיר.

• מובאים בגמ' מקרים, בהם נראה שהאמוראים אמרו לשון הרע שהינו מפורסם לכל, כגון הוראה לא לגור במקום פלוני, משום שהתושבים שם הינם רעים וליצינים. לכאורה יש בכך משום לשון הרע, אולם מובא בחפץ חיים שכיוון שהדבר ידוע לכל, ולא רק נאמר בפני שלושה אנשים, ניתן להקל ולאומרו. שהרי ע"פ היסוד שאמרנו לעיל, מכיוון שאין בכך משום נזק כלשהו למי שנאמר עליו, שהרי הדברים ידועים ומפורסמים לכל. סיפור זה קל יותר להתירו מאשר מסיפור שאמור להתפרסם, אך טרם התפרסם בפועל. ממילא ע"פ היתר זה, המובא ע"י האחרונים להלכה, מצאנו היתר מסוים בתקשורת המונים, לפרסם ידיעה שכבר התפרסמה בכל רחבי תבל, ובכל רשתות התקשורת השונות, וממילא הדבר ידוע לכל. באופן זה, גם הרמב"ם האוסר לומר לשון הרע הנאמר בפני שלושה בכוונה לפרסמו יותר, ומתיר רק כמסיח לפי תומו, יתיר לספר גם בכוונה לפרסמו יותר. משום שאין כל חשש שירבה פרטים שלא נאמרו לו, שהרי כבר כולם יודעים את מה שמספר, ואין לו דחף פנימי לגלות דבר שאינו ידוע לכל. היתר זה הינו היתר מרכזי, בסוגית לשון הרע בתקשורת המונים, אך מבטל את כל התחרות בין הכתבים, על פרסום ראשון של ידיעה מרעישת, ואת קבלת מרבית הקרדיט העיתונאית על כך. ע"כ למרות שהדבר מותר, אין הוא נותן מענה אמיתי למערכות התקשורת כפי שהם עובדות בימינו. וכן גורם לכך, שכל המערכת תמשיך להיות מושתתת על אדני האיסור של לשון הרע העצום היוצא ממנה דבר יום ביומו. ורק המפרסמים האחרונים, אכן ילכו ע"פ דיני תורה, ויהיה מותר להם לפרסם את מה שכבר כולם יודעים. זאת ועוד, כל ההיתרים הקיימים לפי חלק מהראשונים של פרסום לשון הרע, הנאמר בפני שלושה אנשים, אומר עליהם החפץ חיים שראוי להתרחק משימוש בהם, מפאת העובדה שישנם ראשונים האוסרים גם היתרים נקודתיים אלו, בכל מצב ועניין. ע"כ עד כה נראה מלימודינו, שהיה מן הראוי לסגור את כל מערכות התקשורת במדינה, ובכך להציל את המוני עמך בית ישראל משמיעת לשון הרע, ושידורו בראש כל חוצות. בהמשך נראה מה ההצדקה הגדולה שישנה לפעילותה של התקשורת בימינו, מהם תפקידיה העיקריים, ולמה למרות כל העברות הרבות

שיש בה, אין להשמידה כליל מעל פני האדמה, אלא לשפרה ולהעצים את קדושתה, ע"מ לתרום להליכת עם ישראל ע"פ דרך התורה והמצווה.